

SOLTÉSZ MÁRTON

PILÁTUS UDVARÁBAN (II)

A terápiás írás mintázatai Szabó Magda regényében

Bűn – gyász – iszony

■ Debreceni irodalomtörténész kollégám, Bakó Endre 2012-es, *Szabó Magda sírba vitt titkai – avagy kompenzációk és elhallgatások az életműben* című tanulmánya elsőként ismertette levéltári forrásokra hivatkozva az író nő édesapjának 1937-ben kirobbant sikkasztási ügyét, amely egyike azoknak a sokkoló és szégyenletes eseményeknek, melyeket Szabó Magda művei újra és újra tematizálnak. Dr. Szabó Elek a rendelkezésre álló források alapján „állam- és jogtudományi államvizsgá”-val rendelkezett,⁵⁶ s 1907-ben lépett Debrecen város szolgálatába. Aljegyzői rangban kezdte karrierjét, tíz éven át polgármesteri titkárként tevékenykedett. A kommün és Erdély román megszállása idején három évig a katonai és illetőségi ügyosztályt vezette, majd a munkásbiztosítóhoz került miniszteri biztosként.⁵⁷ „1919-ben megpályázta a gazdasági tanácsnoki állást, de nem nyerte el,⁵⁸ majd 1926. január 1-től árvaszéki ülnök és hivatalból városi képviselő lett, később a hivatal helyettes elnöke 1937. szeptember 27-ig. Ekkor dr. Tatay Zoltán árvaszéki elnök sikkasztás gyanújával feljelentést tett ellene a polgármesternél. Kölcsey Sándor a szolgálatból azonnali hatállyal felfüggesztette, és fegyelmi eljárást rendelt el ellene. Ügyét közigazgatási fegyelmi bíróság elé vitték, illetve vele párhuzamosan bűnvádi eljárást indítottak ellene a Debreceni Királyi Törvényszéken. A vád: öt rendbeli sikkasztás és okirat-hamisítás.”⁵⁹

Csizmadia Éva (Szabó Magda egykori „barátnője”) posztumusz kiadott visszaemlékezése hosszan idézi Bakó Endre kutatási eredményeit, majd egyetlen mondatral rövidre zárja a bonyolult ügyet. „[H]ogy mégse szenvedjen ő és családja semmiben hiányt, [Szabó Elek] a rábízott »árvák pénzéhez« nyúlt, azt eltulajdonította.”⁶⁰ A történet első ízben *Az őz* című regény lapjain jelenik meg – ekkor még egy eltávolító optika közvetítésével, mely élesen szembeállítja az „apám” szó által jelzett imaginárius tartományt és a hivatali visszaélés büntetettét. „Béla nagybátyám hozott valami munkát, de apa kizavarta a házból. Nem tudom, mit csinált a nagybátyám, erről soha nem esett szó, valami hivatali visszaélés lehetett, a megynél szolgált, a főispáni hivatalban. Apám sose vállalt el semmit, aminek a jogosságáról nem volt meggyőződve.”⁶¹ A szégyenletes családi titok, a sikkasztás maga az iratok alapján vitathatatlan tény, jóllehet az árvaszék kasszájából hiányzó összeget – a Szabó család segítségével – Jablonczay Lenke utóbb kamatostul visszafizette. Lenke asszonynak az ügy megoldása érdekében tanúsított igyekezetét híven tükrözi az egyik károsult, Steinhardt Lajosné vallomása,⁶² a családi modell dinamikáját pedig a *Kortárs* folyóirat körkérdése nyomán született, *Író és modell* című vallomás összegzi. „Születésemtől azt láttam magam körül, hogy a férfi idegen és törekeny, csak kapkod, mindent összevissza zavar, aztán ha baj van, megijed és elbújik a felelősség elől, szegény feleségének kell rendbe hoznia min-

dent, anyagilag is, erkölcsileg is.”⁶³ És valóban: „Az egyébként gyenge idegzetű, depresszióra hajló és beteg szemű Szabó Elek (ő jellemezte így magát egy beadványában!) ekkor idegösszeroppanást kapott és hónapokig klinikai kezelésre szorult. A megalázó kihallgatásokkal járó procedúra csak 1942. március 5-én zárult le.⁶⁴ A polgármester az élelmezési pótlék és a családi pótlék meghagyásával egyharmadára csökkentette Szabó Elek kiutalható járandóságát, ezt félévenként megújította a többszöri kérelem ellenére.⁶⁵ [...] Szabó Elek az elhúzódó processzus alatt egyre inkább belebújt az elmebeteg szerepébe, mert így gondolt kilábalni a nyomasztó egzisztenciális és etikai helyzetből.”⁶⁶

Amint az Szabó Eleknek a fegyelmi válaszmány 2/938-as szám alatti határozattal kikézbcsített vádindítványa nyomán kelt „észrevételei”-ben olvasható:

- „a.) Nővérem, *Szabó Veronika* mint elmebeteg halt meg ezelőtt 3 évvel a gyulai állami elmeegógyintézetben;
- b.) másik nővérem, *Szabó Gizella*, férjezett Sámi Lászlóné üldözési mániában szenved [...];
- c.) apám első unokatestvére, *Szakál Viktor* köröstarcsai kereskedő mint elmebeteg halt meg;
- d.) unokahúgom, *Kaszanyitzky Olga*, férjezett Szomjas Gusztávné a debreceni ideggyógyintézetben zárt kezelés alatt áll;
- [e.] első unokatestvérem, *Szabó György* 3 évvel ezelőtt mint gondnokság alatt állott morfinista és kokainista halt meg;
- [f.] unokatestvérem, *Rössler Sándor* volt kassai főmérnök fia elmebetegként lőtte magát főbe;
- [g.] unokatestvérem, *Keresztfalvy Lili* mint elmebeteg a Dunántúlon lakik bátyjánál, házi kezelésben, de elmeegógyintézeti állandó felügyelet alatt áll;
- [h.] atyám másod-unokatestvéreinek leánya, *Ossikovszky Margit*, férjezett Tóth Ferencné a gyulai állami elmeegógyintézetben állott hosszú időn keresztül gyógykezelés alatt, és most ideiglenesen Köröstarcsán, a család gondozásában áll.”⁶⁷

1920-tól maga Szabó Elek is rendszeres ideggyógyászati kezelésre szorult. A bíróság méltányolta helyzetét, s az Igazságügyi Orvosi Tanács 132-es sorszámú „felül-véleményének” adatai alapján, mint elmebeteg, gondnokság alá helyezte.⁶⁸ Gondnok gyanánt feleségét, Jablonczay Lenkét jelölték ki, aki – nevük elhallgatását kérő – debreceni szem- és fültanúk szerint „a nyílt utcán is úgy beszélt és bánt a férjével, mint egy félnótás cseléddel”.⁶⁹ Mindezek fényében szükséges újraolvasnunk azokat az egybehangzó forrásokat, amelyek Szabó Magda időskori paranoid skizofrén tüneteiről tájékoztatnak,⁷⁰ valamint regisztrálni Szabó Elek tragédiájának tovagyűrűző hatását.

Ez utóbbit híven tükrözi a *Pilátus Szőcs Vincéjének* története. A párhuzamok önmagukért beszélnek. Elek 1879. november 3-án született Köröstarcsán, „ev. ref.” vallású,⁷¹ akárcsak Szőcs Vince, aki 1880. január 11-én, Karikásgyüdön látta meg a napvilágot. Mindketten életük 80. esztendejében távoztak el az élők sorából – előbbi 1959. március 8-án éjjel,⁷² utóbbi 1960. március 7-én.⁷³ Szabó Magda édesapja 1905. október 30-án fejezte be jogakadémiai tanulmányait, de nem volt sem jogakadémiai tanár (amint azt Bóka László tévesen adta tovább Kovalovszky Miklósnak),⁷⁴ sem Debrecen város kultúratanácsosa, ahogyan azt a médiaszemélyiség egy női magazin hasábjain szuggerálta.⁷⁵ Szőcs Vince a regény szerint „bíróági jegyző” volt, mielőtt meghurcolták volna, ám Szabó Elekkel ellentétben őt 1945-ben már „rehabilitálták, s kúriai bírói nyugdíjat állapítottak meg neki”.⁷⁶ Még a rehabilitációs irat számát („A 9590/1945.”) is megadja az akkurátus regényíró. A kérvényt a történet szerint maga Iza fogalmazza – ő forszírozza, ő viszi az ügyet –; Vince számára ekkor már nincs különösebb jelentősége. Talán Szabó Magda is tett

lépéseket a sikkasztási ügy tisztázására, de ha nem is került sor ilyesmire, a jogi lépés helyére egy narratív gesztust iktatva, legalább *megírta* a sikeres apai rehabilitáció történetét. Vágyainak kivetítése – Bakó Endre találó kifejezésével élve – egyfajta „kompenzáció” jelenthetett számára.

„Az emlékeket, sajnos, nem lehet átadni senkinek örökségül” – közli Iza az apjával,⁷⁷ holott a múlt nagyon is valóságos hagyaték, s Szabó Magda ezzel az örökséggel küzdött és aratott sikert élete végéig. Maga Szabó Elek fogalmazta meg egy a „Tekintetes Fegyelmi Választmány”-hoz címzett folyamodványa végén: „a bíróság nem hagyhatja figyelmen kívül azt az érzést sem, amely nekem egyetlen pillanatot sem hagy nyugodtságban, mikor arra gondolok, hogy hányattatásaimban mily emléket hagyok egyetlen leánygyermekemre, aki kitüntetéssel érettségizett, és most mint másodéves bölcsészettan-hallgatónő minden tárgyból jeles, pályadíjakat nyer, és az én nevemmel akar kilépni az élet megpróbáltatásaiba.”⁷⁸ A levéltárba került bírósági iratok, orvosi dokumentumok történelemmé, holt adatsorrá dermedtették Szabó Elek ügyét – függetlenül az igazságtól. Szabó Magda regénye az aposztrophé és a prozopopeia (az odafordulás, és az arc-/hangkölcsonzés) alakzatai révén – messzemenően igazolva Somogyi Gyula hipotézisét – képes volt újra arcot adni „a történelem által eltörölt másoknak”.⁷⁹ Egy 1962-es interjúban – éppen a megjelenés előtt álló *Pilátus* kapcsán – az író nő kijelentette: „Az eszmei mondanivaló teremti meg hordozóját, a regény főhősét.”⁸⁰ A lezárt életmű és az életrajzi források tükrében mind tisztábban látszik: a regényhős megformálásában az eszmei mondanivaló mellett legalább akkora szerepe volt a kompenzáció és rehabilitáció alkotáslélektani igényeinek is. A szégyenteljes, az identitást élet-hosszig veszélyeztető, hisztérikus énvédő reflexeket aktiváló, konstans szerepjátaszásra kényszerítő családi titok, valamint az apa halála mint friss veszteség együttesen egy lappangó krízisélményt jelentettek, s a *Pilátus* e komplex örökség feldolgozására tett kísérlet terápiás jegeit hordozza.

Az évtizedes emlékezetmunkának Szabó Magda 1963-as regénye természetesen csak egyetlen állomása volt. Másfél évtizeddel később, Jablonczay Lenke életének „dokumentumregény”-ében,⁸¹ a *Régimódi történet* lapjain ismét terítékre kerül a neuralgikus sikkasztási ügy. A hetvenes évek közepére végképp saját médiaszemélyiségének fennhatósága alá került alkotó víziója szerint Szabó Elek fűtől-fától kölcsönkér, hogy a legnagyobb háborús ínség ellenére aranyéletet biztosítson imádott feleségének. Amint rájön, Lenke asszony rendszeresen elkéri férje fizetését, hogy rendezhesse adósságait, ám a férj egy napon mindössze egy töredékét hozza haza havi bérének. „Szűkül, mikor a felesége rábámul az alig valamennyi összegre, s nehezen vallja meg, a nyomornak és kétségbeesésnek olyan iszonyata zuhant rá aznap hivatali munka közben, hogy muszáj volt odaadnia a pénzt a gyerekeknek meg az özvegyeknek.”⁸² Szabó Elek az ügy kipattanása idején azzal védekezett, hogy „munkaiszonyba esett”, ezért nem intézte el az árvák tartásdíjának kifizetésével kapcsolatos aktákat; inkább saját pénzéből fizette ki a vallomásában felsorolt kérvényezőket: „Nem tudom indokát adni annak, hogy miért fizettem ki ezt a több mint ezer pengőre menő és engem egyáltalában nem kötelezett tartásdíjat, illetve tartásdíj-különbözeteket, mert hisz ha egy blankettával elintéztem volna az aktát, ezek a kiutalások megtörténve, az erre kötelezett apák részéről nyertek volna kifizetést, és hogy ezt a csekély munka-elvégzést el-mellőzve, inkább sajátomból fizettem, nem tudnám másként megmagyarázhatóvá tenni, mint azzal, hogy idegállapotom megrendült, egy-egy aktával szemben kényszerképzeteim előtérbe jutottak, és a helyes distingválási készség helyét egy ideg-beli zavartságra mutató lelki folyamat foglalta el.”⁸³

Szabó Magda fölmentő narratívája megtorpan a beismerés határán. Miként a *Pilátus* Izája, szülőjeként igyekszik védelmezni, tisztázni, rehabilitálni édesapját.⁸⁴ „Nem mintha a mi családunk férfitagjai esendőbbek lettek volna a többieknél: csu-

pa tehetséges, művelt, szolid emberre emlékszem – üzeni az immáron sikeres író Földes Anna 1972-es, *A nő szerepe: főszerep* című interjúkötetében. – Talán éppen ezért alakult ki az a felfogás, hogy segítenünk kell őket megmaradni a maguk útján, tisztának és tiszteletre méltónak.”⁸⁵ Ha másként már nem lehet segíteni, hát az (ön)életrajzi elbeszélés és a dokumentumpróza írói eszközeivel.

Az igazság kedvéért meg kell jegyezni: a nagy ívű szembenézésnek, a múlttal történő végső leszámolásnak szánt 2002-es *Für Elise* hasábjain találni azért olyan – már a *Pilátus* lapjain fölvetett-megelőlegezett, ám akkor még elfojtott, rövidre zárt – sorseseeményeket, amelyek, ha eufemizáltak is, de már árnyaltabban, az egykori stresszorokat, a nyugtalanító családi titkokat láthatóvá téve bukkannak fel ismét. Noha Szabó Magda egy 1962-es interjújában leszögezte: „regényeimben, darabjaimban sohasem szerepelt igaz történet”,⁸⁶ a töredékben maradt életműszintézis első, *Békának bús brekegése* című fejezetében máris feltűnik egy ismerős motívum a hatvanas évekből: fény derül valamire, ami a *Pilátus* regényvilágában még csupán iszonyú sejtelem. Szócs Vincénét szorongató gondolat kerítette hatalmába a férje halálát követő éjszakán: „most először támadt fel benne a kétely, hogy talán mégse tudott mindent Vincéről, s fogta el a rossz érzés arra a gondolatra, hogy Iza, ha holnap nekilát a fiókoknak, esetleg talál valamit, amit nem volna szabad meglátnia, ami a Vince titka, csak az övé, s amit el kell vinnie magával, nem tartozik az élőkre.”⁸⁷ A *Für Elise* nyitányában Szabó Magda – könyvének fülszövegét idézve – „feltöri a hallgatás pecsétjét”. Leírja, miként találta meg a hitvesi ágyból kitiltott Szabó Elek fiókjában annak szerelmes szonettjeit, melyek nyilvánvalóan nem Jablonczay Lenkéhez íródtak: „Apám egyébként nemcsak a surranó órákat búcsúztatta a szonettekben, de egy sziluettet is, egy tömjénfüsttel és világosszürke fátyollal takart arcot, amelyet mellette ülve világít meg a templomablak tarka mintázatán beáramló fény sugar, míg a mise folyik. A szent szertartás néhány feledhetetlen percében kesztyűs kéz simul a kezébe, amely később riadtan imára kulcsolódik, az úrfelmutatásnál koppannak a térdek, apám térdei is a kispadon. Hogy az eltiltott hitvesi ölelést pótolta valamiképpen, mint *Az arany ember* Tímár Mihály, azt elárulták a szonettek, de hogy kit lepette a szürke fátyol, hasonlat, utalás vagy célzás nem jelezte, apám megőrizte mások titkát is.”⁸⁸

A látszólagos leleplezés természetesen kettős célt szolgál. Szolgálja egyrészt az író által hangsúlyozott „eszmei mondanivaló”-t, amennyiben minden eddiginél grandiózusabb emlékművet állított szülei házasságának, másrészt magyaráz, indokol, megdöbent és átszínez – vagyis változtatlanul kompenzál. A stratégia vérbeli epikusra vall: a feloldhatatlan ellentmondások évtizedeken át görgetett szikláját egyetlen ügyes mozdulattal a mindent átható és felülíró giccs szakadékába taszítja – így adván egy nyugtalanító pszichohistóriai kérdésre hite szerint megnyugtató esztétikai választ.

Júlia utca, végállomás

■ A filmet nézve s a regényt olvasva joggal merül föl az életmű ismerőiben: milyen is volt valójában Szabó Magda viszonya Debrecenhez. Szülővárosához írott szenvedélyes vallomásai⁸⁹ alapján joggal feltételezhetnénk, hogy Debrecen, a „holtig haza” az egyetlen hely, ahol a regényíró azonos volt önmagával. Talán nem túlzás azt mondani: Szabó Magda imádta szülővárosát, ugyanakkor mégis Pesten élt. Talán lelki okok is szerepet játszottak döntésében – a Juhász Géza-viszony kínos emléke,⁹⁰ apja sikkasztási ügyének ódiума, vagyis a menekülés, a mérgező múltnak való hátat fordítás ösztönös vágya. Másfelől nyilván „piaci” okai is voltak a kiszakadásnak: ez volt az irodalmi életben való érvényesülés egyetlen reális útja. „Pestre megy, hát Pestre megy, nyilván így a legokosabb – olvasható a *Pilátus* lapjain. – Persze azért nem volt könnyű elviselni, mikor taxiba szállt, s a kocsit elvitte előlük”.⁹¹ Szabó Magda 1945-ben, a kormányvonat utasaként ment föl először

életvitelszerű ott tartózkodás szándékával a fővárosba. A *Záróvizsga* című önéletrajzi esszében kibomló búcsújelenet, a peronon integető szülők képe, a kiszakadás „élménye”⁹² a *Pilátus* lapjain nyer elsőként feloldást.

Még Verrasztó Gábor – különben rendkívül gazdag – helytörténeti gyűjtéseiből sem derül ki pontosan, mikor költözött be az író és férje, Szobotka Tibor abba a Júlia utca 7. szám alatti öröklakásba, ahová hamarosan a megözvegyült Jablonczay Lenkét is felköltöztetik Debrecenből. Szobotka naplója elárulja: 1959. augusztus 16-án még a harmadik emeletet húzzák fel a Júlia utcai házra,⁹³ s csupán Szabó Elek halál után bő egy esztendővel, 1960. március 30-án költözhet be új otthonába a házaspár.⁹⁴ Meg kell hagyni: Szabó Magda látnoki érzékkel írta bele a *Pilátusba* a kiszakított idős szülővel való együttélés drámáját. Szobotka naplója híven beszámol arról, mennyi bánatot és bosszúságot okozott a férjnek az anyós érkezése. „30-án átköltöztünk a Júlia utcába. A költözés rengeteg fáradsággal és izgalommal járt: olyan volt, mint képzeltem. Most már úgy-ahogy rendben vagyunk, kisasztalok, fotelok, könyvek – minden a helyén, pedig főleg az utóbbival nem volt kevés munka, meg is áztunk szállítás közben, és sok megrongálódott. Most már az új lakásban írok. A ház körül még koszos, kb. május 15-re lesznek készen, ha igaz. Gyönyörű és kényelmes a franciaágy [...] – és mégis, ha M[agda] kérdi, örülök-e, még tettetni se tudom. Nem szeretem a macskát, a macskaszagot, és azt a tudatot, hogy egy hét múlva beköltözik anyósom.”⁹⁵

Persze nem csupán a férj szenvedett a kényszerű együttéléstől. Csizmadia Éva megírta, milyen sivár, szomorú élete volt Lenke asszonynak a tágas debreceni kertes ház után Júlia utcai „cellájában”. Emlékiratai az alábbi regényes formában adják hírül Jablonczay Lenke felköltöztetésének eseményét:

„Magda is döbbenet gondolta végig, hogy anyja közelebb van már Szabó Elekhez, mint hozzájuk, annyira kiiktattak az életükből minden név- és születésnapot, hogy oda se figyelt, hányadi ikszet hagyja el már az anyja. Gyors elhatározással bedobált néhány holmit kizitáskájába, a már soha semmin meg nem lepődő férjének odaszólt, hogy leutazik anyjáért, legyen náluk addig a kis ideig, amíg még... Szobotka csak annyit mondott: szegény mama.

Szabó Elekné majd szörnyethalt ijedtében, mikor lánya [a] késő esti órákban betoppant.

– Ki halt meg? – kérdezte reszketve.

– Senki – kacagott a lánya –, csak volt néhány jó napom, eszembe jutott, azt ígértem neked, hogy felköltözől hozzánk. Nem viszünk innen semmit, van nálunk egy kis berendezett szoba, az a praktikus időskorban, veszélyes már a sok mozgás.

Sok mozgásra nem is volt lehetősége Jablonczay Lenkének, ugyanis a berendezett szoba a lánya lakásában eredetileg kamra lehetett, mert rendes ablaka sem volt, és fűteni is hőszigeteléssel kellett. A két és félszer kétnégyes méret csak egy ágy, egy éjjeliszekrény és egy ruhásszekrény elhelyezésére adott lehetőséget. Lenke itt töltötte napjait, szívta a napi két doboz Kossuth cigaretta és pasziánszoszt. Jobbára csak magának mesélt, Szobotka szoba sem állt vele, lányának pedig nem volt rá ideje.⁹⁶

Nem tudjuk természetesen, honnan szerezte információit az érezhetően sértett és valamiféle homályos elégtételért lihegő Csizmadia Éva. Tény ugyanakkor, hogy sem ő, sem Bakó Endre – akinek alapvető tanulmányát hosszan idézi – egyszer sem írja le a *Pilátus* címét. Holott a párhuzam szinte kísérteties. Ugyanígy azt sem tudjuk: olvasta-e Lenke asszony leánya 1963-as regényét, s ha igen, vajon milyen érzésekkel tette le. Szenvedélyes vallomásként, a gyermeki szeretet megnyilvánulásaként értelmezte, vagy úgy olvasta, mint egy kifinomult érzékenységű, éles szemű narcisztikus képmutató önostorozásának ijesztő dokumentumát. Mintha az író tudatosan vezekelt volna regényével, mely nyilvános gyónás és tudatos

szembenézés volt a személyiség mélyén rejlő önzéssel. Iza figuráján keresztül kereserő önbírálatot fogalmazott meg, Domokos, a regényíró alakján keresztül pedig éppen azt az alkotói gyakorlatot tette kritika tárgyává, amely számára az egész világ irodalmi téma, nyersanyag, s amely a *Pilátus* esetében is érvényesül. „Domokosnak nem lehet ilyenről beszélni, mert megírja. Annak minden téma, az egész világ. Maga is meghökkent, milyen ellenszenvvel gondol Domokos mesterségére.”⁹⁷

Szabó Magda regényének sodró ereje, a művészi ábrázolás titka mégis talán az egyéni szemléletmódok igazságának mértani finomságú eklektikájában rejlik. A *Pilátus* Izája révén olyan kérdéseket vet fel az író, melyek jogosságát a szíve mélyén legtöbb olvasójának méltányolnia kell. „Milyen animális a szeretete! – riadt meg Iza. – Milyen nem irgalmazó! Vajon mindenki így szeret, ha szeret, ilyen minden percig igényt tartó módon?”⁹⁸ „Nem veszi észre, hogy már véglegesen felnőt-té váltam, nincs szükségem anyára többé, ő meg megöregedett, meggyöngült, támaszra szorul, tanácsra. Ha azt akarom, hogy boldog legyen mellettem, azt kell játszanom, hogy gyerek maradtam, akkor kiéli magát a velem való bajlódásban, és vidáman elernyed estére. Én hoztam fel, én hívtam, azt akarom, hogy sokáig éljen, és örüljön. De akkor úgy kell élnem, ahogy megérti. Sem túlradó érzelmekre, sem segítségre nem tartok igényt, csendet szeretnék, fáradt vagyok. Fogja ő ezt bírni? Fogom én ezt bírni? Hogy lesz ez?”⁹⁹ Mintha terápiás naplót olvasnánk Iza zaklatott belső beszédét „hallgatva”: a fennálló helyzet rövid ismertetését a saját lelki pozíció tisztázása, a jövőbeni szándékok higgadt számbavétele s végül a kérdéssé formált kétségek felsorolása követi.

Iza finom részletmegfigyelései anyja szerepének és személyiségének változására is kiterjednek. „Az öregasszony otthon, Vince mellett, az ő kislánykorában, de még Antal feleségként is tündér volt, jókedvű, tapintatos tündér, gondoskodása biztosságot, jólesőt.”¹⁰⁰ A „tündér”, mely Jablonczay Lenke epitheton ornansa, a gyermekkori anya metaforájává emelkedik Szabó Magda életművében. Utolsó, létösszegző igényű önéletrajzi regénye, a *Für Elise* szerint „Míg anyám élt, mindig éreztem mellette a meghatározhatatlan rendkívüliséget, ami miatt sokáig azt hittem, tündér, és büszkén lépkedtem abban a tudatban, hogy én egy tündér gyereke vagyok, egy tündéré, aki csak a mienk.”¹⁰¹ A regénybeli Iza és Antal 1948-ban házasodik össze, akárcsak Szabó Magda és Szobotka Tibor. Ám azt a fájdalmas folyamatot, amelynek során a gyermekkori tündérből Lenke asszony csakhamar a Szobotka-napló egyik legellenszenvesebb „hősevő”, a „szerencsétlen öregasszony”, a „borzasztó öregasszony”¹⁰² figurájává torzul, a *Pilátus* című regény lapjain az író még – vagy már – nem ábrázolhatta, nem kísérelhette meg műalkotássá szublimálni. Ahogyan a létráról lezuhanó Szócsné halála is előérzete csupán a Júlia utcai ház lépcsőjéről leguruló Lenke tragédiájának. Csizmadia Éva emlékirata szerint:

„1996 szilveszter éjszakáján, amikor még javában durrogtak a petárdák városszerte, a kutyák vonyítva bújtak a legtávolabbi zugba, Szabó Elekné Jablonczay Lenke eszméletlenül nyúlt el az emeletről lefelé vezető lépcsőn. A szilveszteri mulatságról hazatérő Magda rémülten ütközött bele, a kitérő mentők élesztették újra, és szállították kórházba.

Magda kétségbeesve tördelte kezeit, mentegetőzött, hogy csak néhány órára hagyta anyját magára, az éjjeliszekrényre kikészítve a pakli kártya, odatéve a rádió, mennyire a lelkére kötötte, ki ne menjen a szobából, siet ő haza.

Csak hát az emlékeket nem lehet kulcsra zárni. Édesanyjának eszébe jutottak azok az óv utolsó esték, amikor férjével egymásba kapaszkodva kimentek házuk előkertjébe, fülelték a távolból odahalló durranásokat, megszámozták a lehullott csillagokat. Jó meleg szobájukat belengte a birsalma és a sült gesztenye illata, remegő lábakkal még végigkönyezték a Himnuszt, majd lányukért imádkozva, saját maguknak csupán egészséget kívánva tértek nyugovóra.

Terelték lépteit a rázúdult emlékek, tapogatta a falat, de nem találta a vilanykapcsolót, nem érzékelve a távolságot, a folyosókanyarban lezuhant a lépcsőn. Ahogy ez már időskorban lenni szokott, combnyaktörés, tüdőgyulladás, kopogtatás a mennykőlugas kapuján.”¹⁰³

Csizmadia regényes beszámolója, amellet, hogy a *Pilátus* egyfajta – nyilván nem tudatos – újrairása, önálló művészi vízió, melynek centrumában nem az írói életmű fogantató élményei, hanem Szabó Magda, a magánember élettörténete áll. Egy újabb narratíva, amely szükségképpen ütközik az író kezétől és az általa működtetett médiaszemélyiségtől származó önéletrajzi vallomásokkal, s ugyanakkor a levéltári iratokból, naplóból és visszaemlékezésekből (re)konstruálható életrajz adataival is. Jablonczay Lenke halálának pontos orvosi körülményeit természetesen nem ismerjük, de annyi bizonyos, hogy 1967. január 5-én hajnalban s nem 1996 szilveszterén hunyta le szezeit. „Pontosan ötven évre rá, hogy lányával megfogant, hal meg Jablonczay Lenke, éppoly öntudatlan arcát fordítva lánya felé, ahogy az annak idején anyja ismerkedő pillantását fogadta” – olvasható a *Régi-módi történet* „fináléjában”.¹⁰⁴ Szócs Vincéné a létráról zuhan le, Csizmadia Éva hőse a lépcsőről; Szabó Magda anyját az *Író és modell* című vallomás tanúsága szerint az asztma „fojtotta meg”.¹⁰⁵

Visszatérve azonban Kiss Noémi fölvetéséhez – s vele-általa „Pilátus udvarába”: a fogantató létélmény körvonalazódik. Szabó Magda gyermekkorában mértéktelenül idealizálta apja és anyja személyét, kapcsolatát, s csupán később hullott le a fátyol a mitikus magasságokba emelt szülők múltjáról, személyiségük valódi természetéről. A ráeszmélés azonban belátás helyett elfojtáshoz, feldolgozás helyett sajátos önterápiához – lényegét tekintve kompenzációs gesztusok sorozatához – vezetett. A „tündér” anya képét a felnőttkor határán egy reális(abb) anyakép váltotta föl – utóbb súlyosbíva a férj nézőpontjával, elhatárolódó magtartásával. A *Pilátus* szerzője – a rendelkezésre álló források szerint – ezt az értékkonfliktust transzponálta regénnyé. A könyv és az „eszmei mondanivaló”-t a maga módján és eszközeivel tömörítő-redukáló film iránti érdeklődést tekintve azt mondhatjuk: sikerrel.

Takács Miklós az írásterápia működésmódját illetően megállapítja: „ha lehet objektívalni a traumatikus eseményt, akkor a traumatikus jelen végre valóban múlttá válik.”¹⁰⁶ Csakhogy olybá tűnik: Szabó Magda képtelen volt veszteségélményeit objektívalni: a szülők, majd a férj elvesztését feldolgozni képtelen, dependens személyisége és alkotói enje rendre feloldódott a médiaszemélyiség lávaködében. A gyötrődő lelkiismeret ismétléskényszere és az írói közvetítés vágya a siker kalkulatív racionalitásától fűtve újra és újra kioltották egymást, s így a terápiás írás jegyeit mutató *Pilátus* jóval azelőtt túllépett a neurotikus személyiségrészt által vágyott funkció, mielőtt beteljesíthette volna küldetését. Ezzel szemben a kielégítetlen terápiás készlet és a művészi ambíció hosszú távon egymást táplálták – mind határozottabb tematikus kontúrokat adva az etikai és esztétikai távlatokat sem nélkülöző életműnek.

Szabó Magda alkotói pályája a fikció irányából a dokumentumszerű öntanúsítás felé halad. Művészi útja során az alkotó szelferőket felügyelete alá kényszerítő médiaszemélyiség szabályos magánmitológiát dolgoz ki az írói név mint marker alatt megjelenő könyvek lapjain. „A mítosz azonban – amint arra Jung rámutatott – nem fikció, hanem állandóan ismétlődő tényekből áll, amelyek újra meg újra megfigyelhetők.”¹⁰⁷ E megfigyelhető „tények” közé tartozik az apai bűn, a családi harmónia töréspontjai, az eszményi szülők illúziója csakúgy, mint a tökéletes társ és annak elvesztése, a testvér hiánya vagy a gyermektelenség, melytől különösen élete végén szenvedett az író. Berta Erzsébet 2011-ben megfogalmazott következtetése lehangoló ugyan, a Szabó Magda-életút és -karriertörténet azonban maximálisan visszaigazolja: „A művészet nem fogadhatja magába terápiikus

és/vagy ideologikus céllal a traumát (saját határain kívül kerül, amint így cselekszik), de traumatikus kódja révén áttemelheti azt egy magasabb rendű megváltatlanságba.”⁷⁰⁸

■ JEGYZETEK

56. „[N]jevezett főiskolai tanulmányait a bemutatott jogakadémiai végbizonyítvány tanúsága szerint az 1905. évi október hó 30. napján fejezte be.” – *Jegyzőkönyv, készült Debrecen sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1942. évi március hó 27. napján tartott rendkívüli közgyűlésében*. In: *Debrecen szabad királyi város törvényhatósági bizottsági közgyűlése határozatainak gyűjteménye*. (Összeáll. dr. Balogh Sándor h. főjegyző) [Városi Tanács kiadása], [Debrecen], 1942. évfolyam, 2. füzet. 202.
57. *Rövid életrajzok a városi állások pályázóiról*. Debrecen 1925/293. (december 25.) 6.
58. „A tanácsnoki állás betöltésére Szabó Elek, Zöld József és Tatay Zoltán jöhetnek számításba. Rangsorban legidősebb közülük Szabó Elek.” – *A gazdasági tanácsnoki állás betöltése*. Debreczeni Független Újság 1919/95. (június 28.), 5. (Kiemelések az eredetiben.)
59. Bakó: *Szabó Magda sírba vitt titkai*. 266.
60. Csizmadia: i. m. 2018. 50.
61. Szabó Magda: *Az őz*. Szépirodalmi, Bp., 1975. 25.
62. Jegyzőkönyv. Készült 1937. december 18-án a helyettes-polgármesteri hivatalban Szabó Elek árvaszéki ülnök fegyelmi ügyében Steinhardt Lajosné sz. Teichmann Dóra debreceni lakos (Piac u. 9.) kihallgatásáról, Hajdú-Bihar Megyei Nemzeti Levéltárban a IV. B. 1414. A jegyzőkönyv fénymásolatát Bakó Endre bocsátotta rendelkezésemre, amelyért ezúton is köszönetemet fejezem ki.
63. Szabó: *Író és modell*. 388.
64. A kínos esemény sor részletes reprodukálása egy másik dolgozat feladata. A csaknem száz lapból álló iratanyag megtalálható a Hajdú-Bihar Megyei Nemzeti Levéltárban a IV. B. 1414. jelzet alatt.
65. Az iratok szerint összesen 41 év, 5 hónap és 6 nap szolgálati időt állapítottak meg, illetve 541,90 pengő járandóságot (ebből 373 pengő nyugdíj, 104,10 pengő lakáspénz, 52,80 pengő pótilletmény, 12 pengő családi pótlék). 1942. évi április hónapra még a tényleges szolgálati idő alatt járó havi 121,59 pengő összegű lakáspénz illeti meg. – *Jegyzőkönyv, készült Debrecen sz. kir. város. 202–203*.
66. Bakó: *Szabó Magda sírba vitt titkai*. 266–267.
67. A Hajdú-Bihar Megyei Nemzeti Levéltárban IV. B. 1414. jelzet alatt őrzött irat fénymásolatát Bakó Endre bocsátotta rendelkezésemre. (A gépirat részletét javítva rövidítve idézem – S. M.)
68. „A debreceni kir. törvényszék közhírré teszi, hogy Szabó Elek debreceni (Balthazár Dezső u. 18. sz.) lakost az 1942. évi január hó 24. napján jogerőre emelkedett P. 6490/3. 1941. számú ítélettel az 1877. évi XX. t.-c. 28 §-ának a) pontja alapján gondnokság alá helyezte. Debrecen, 1942. évi február hó 4. napján.” – Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője 1942/44. (február 24.), 2.
69. Az adatokért a debreceni Déri Múzeum egykori munkatársát, B. É. kollégámat illeti köszönet.
70. Jókai: i. m. 231; Mohás: i. m. 22; Csizmadia: i. m. 98–99. Lásd még Soltész Márton: *Szélkakasok és szépelkek: A Nagy Péter—Szabó Magda-vonal*. Irodalomtörténeti Közlemények 2020/1. 111–120.
71. „ev. ref.”: az Evangélium Szerint Reformált Magyarországi Keresztény Egyház tagja.
72. Szobotka: i. m. 164–165.
73. *Pilátus* 203.
74. „Ugyanis Bóka bocsátotta Kovalovszky rendelkezésére Szabó Elek egyébként gyér Ady-émlékeit.” – Bakó: *Szabó Magda sírba vitt titkai*. 266.
75. „Mikor később az Isten nekem szánta férj megkérte a kezemet, szavak nélkül éreztettem vele az igen-t. Arra kért, hadd kísérhesen el haza, ahol ünnepelni szoktam, mióta iskolai állásom, majd minisztériumi beosztásom elsodort az enyéimtől. Boldogan készülődtem, Cili ekkor már rég Tonelli felesége volt, és Milánóban élt. Sima utunk volt, pedig a háború alaposan feldúlta a környéket, de Ilka néni ott várt a nagyállomáson, apámat az új világ régen rábeszélte a nyugdíjaztatás kérésére, ő nyilván a híres debreceni ötös fogatot kéri el, ha még mindig kultúr tanácsos, de hazaértünk villamossal is.” – Szabó Magda: *Csend az éj, szent az az éj*. Nők Lapja 2005/51–52. (december 21.), 18. Az írás a következő liddel jelent meg: „Szabó Magda a Nők Lapjának írta meg karácsonyi visszaemlékezését”. (Kiemelés tőlem – S. M.)
76. *Pilátus* 92.
77. *Pilátus* 45.
78. Hajdú-Bihar Megyei Nemzeti Levéltár, IV. B. 1414. (Bakó Endre gyűjtése)
79. Somogyi Gyula: *Dekonstrakció és etika között: A trauma alakzatai Shoshana Felman és Cathy Caruth írásaiban*. Studia Litteraria 2011/3–4. 34.
80. Földes: i. m. 15.
81. „Élete dokumentum-regényével még tartozom neki is, önmagamnak is” – jegyezte meg anyjával kapcsolatban az írónő egy 1972-es vallomásában. Szabó: *Író és modell*. 392.
82. Szabó Magda: *Régimódi történet*. Európa, Bp., 2006. 523.
83. Hajdú-Bihar Megyei Nemzeti Levéltár, IV. B. 1414. (Bakó Endre gyűjtése)
84. „Apám a komám volt, a barátom, a gyerekeim, az ikertestvérem, egy kicsit én magam is, annyira hasonlítottunk egymáshoz biológiánkbán, igényeinkkel, ízlésünkkel, mániáinkkal, igazán sok mindenem volt, csak éppen nem a családjunk feje és az atyám.” – Szabó: *Író és modell*. 64–65.
85. Földes Anna: *Vállunkon a nagykorúság terhével*. In: *Ne félj*. i. m. 48.
86. Gách: i. m. 35.
87. *Pilátus*. 37.
88. Szabó Magda: *Für Elise*. Európa, Bp., 2007. 7.

89. Lásd a *Termékeny sivatag, Debrecen három arca, Olvasónaplómból és A holtig haza: Debrecen című* írások (In: Szabó Magda: *Kívül a körön*. Szépirodalmi, Bp., 1980. 533–579.) mellett a *Merszi, Mészjő* (Európa, Bp., 2000) kötet *Violaszín: A cívis város köszöntése* című esszéjét (234–237.).
90. Bakó: *Szabó Magda sirba vitt titkai*. 268–271.
91. *Pilátus*. 173.
92. Szabó Magda: *Záróvizsga*. In: *Uő: Kívül a körön*. 528.
93. Szobotka: i. m. 189.
94. *Uo*. 227.
95. *Uo*. 227–228.
96. Csizmadia: i. m. 54–55.
97. *Pilátus* 115.
98. *Uo*. 114.
99. *Uo*. 116.
100. *Uo*. 115.
101. Szabó: *Für Elise*. 90.
102. Szobotka: i. m. 176, 245.
103. Csizmadia: i. m. 55–56.
104. Szabó: *Régimódi történet*. 513.
105. Szabó: *Író és modell*. 394.
106. Takács Miklós: *A kulturális trauma elmélete a bírálótok tükrében*. *Studia Litteraria* 2011/3–4. 50.
107. C. G. Jung: *Válasz Jób könyvére*. (Ford. Pressing Lajos) In: *Uő: A nyugati és a keleti vallások lélektanáról*. Scolar, Bp., 2005. 412.
108. Berta Erzsébet: *Architektúra és trauma: Daniel Libeskind berlini Zsidó Múzeumának és W. G. Sebald Austerlitz című regényének térpoétikai párhuzamai*. *Studia Litteraria* 2011/3–4. 152.

